

Економічні науки

УДК 330.341.1

Пацарнюк Олексій Васильович

аспірант

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

Пацарнюк Алексей Васильевич

аспирант

Киевского национального экономического университета

имени Вадима Гетьмана

Patsarnyuk Alexey

Postgraduate of the

Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman

**ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ
PECULIARITIES OF INNOVATIVE ACTIVITY OF UKRAINIAN
ENTERPRISES AT THE PRESENT STAGE**

***Анотація.** У статті охарактеризовані особливості інноваційної діяльності вітчизняних підприємств на сучасному етапі. Визначено перспективи розвитку нормативно-правового забезпечення у напрямку побудови національної інноваційної екосистеми.*

***Ключові слова:** інноваційна діяльність, індекс інновацій, інноваційний розвиток, національна інноваційна екосистема.*

***Аннотация.** В статье охарактеризованы особенности инновационной деятельности отечественных предприятий на*

современном этапе. Определены перспективы развития нормативно-правового обеспечения в направлении построения национальной инновационной экосистемы.

Ключевые слова: инновационная деятельность, индекс инноваций, инновационное развитие, национальная инновационная экосистема.

Summary. The article describes the features of innovative activity of domestic enterprises at the present stage. Prospects for the development of regulatory and legal support in the direction of building a national innovation ecosystem are identified.

Key words: innovation activity, innovation index, innovative development, national innovation ecosystem.

Постановка проблеми. Сталому розвитку окремих суб'єктів господарювання та національних економік у цілому має сприяти перехід від низькотехнологічної ресурсної до високотехнологічної інноваційної економіки. Проблеми, що заважають швидкій та ефективній побудові інноваційної економіки в Україні, носять комплексний характер і включають питання нормативно-правового забезпечення, фінансово-економічної та освітньої підтримки, соціальні, комунікаційні та інші аспекти. Водночас для вирішення завдання зі збільшення частки інноваційних підприємств у загальній їх кількості необхідно провести аналіз факторів, що сприятимуть чи стримуватимуть впровадження нових управлінських рішень у сфері інновацій. Зазначене актуалізує необхідність проведення дослідження особливостей інноваційної діяльності вітчизняних підприємств на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням інноваційної діяльності підприємств та проблем її нормативно-правового забезпечення присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема В. Д. Бабича [1], В. В. Білика [2], Т. В. Гринько, Г. В. Єрмакової [4], А. С.

Захарченкова [6], В. Костецького [7], О. І. Носовець, Л. О. Волощук [8], М. А. Овчиннікової [9], О. С. Олійник [10], М. В. Скиби [16], С. В. Чижова [17] та інших.

Разом з тим прийняття нових нормативно-правових актів, зокрема урядової стратегії розвитку сфери інновацій, викликає необхідність подальших наукових досліджень з метою забезпечення розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Мета статті полягає в аналізі особливостей інноваційної діяльності вітчизняних підприємств з урахуванням нормативно-правового забезпечення та сучасних тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи важливість інновацій не лише для розвитку окремих суб'єктів господарювання, а й для держави в цілому, в 2007 році під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO), Корнелльського університету (Cornell University) і французької міжнародної бізнес-школи INSEAD, було започатковане щорічне дослідження що отримало назву «Глобальний інноваційний індекс» (Global Innovation Index, GII). У ході дослідження розглядаються комерційні результати інноваційної діяльності країн, а також активність урядів щодо заохочення і підтримки інноваційної діяльності. При цьому ранжування країн відбувається на підставі оцінки 82 різних показників за різними групами країн щодо їх економічного розвитку. Показники, що входять до розрахунку Індекса інновацій, поділено на дві групи:

1. Наявні ресурси і умови для проведення інновацій (Innovation Input Sub-index):
 - інститути (політичне середовище, регуляторне середовище, бізнес середовище);
 - людський капітал та дослідження (освіта, вища освіта, дослідження та розробки);

- інфраструктура (інформаційно-комунікаційні технології, загальна інфраструктура, екологічна стійкість);

- розвиток внутрішнього ринку (кредити, інвестиції, торгівля, конкуренція та масштаб ринку);

- розвиток бізнесу (працівники розумової праці, інноваційні зв'язки, засвоєння знань).

2. Досягнуті практичні результати реалізації інновацій (Innovation Output Sub-index):

- розвиток технологій та економіки знань (створення знань, вплив знань, дифузія знань);

- результати творчої діяльності (нематеріальні активи, креативні товари та послуги, онлайн креативність) [19].

У 2019 році країнами-лідерами за Глобальним Індексом Інновацій стали: Швейцарія, Швеція, США, Нідерланди, Великобританія, Фінляндія, Данія, Сінгапур, Німеччина та Ізраїль [20]. Якщо Ізраїль потрапив до топ-10 індексу вперше лише у 2019 році, то Швейцарія посідає перше місце щороку поспіль, починаючи з 2011 року. Успіх Швейцарії криється у лідерстві за показниками патентів, виробництва високотехнологічної продукції, обсягу витрат на НДДКР і якості місцевих закладів вищої освіти. Сінгапур, як країна з невеликою економікою, досяг лідерства в інноваціях завдяки визначенню чотирьох стратегічних сфер для пріоритетного фінансування досліджень: (1) сучасне виробництво та інженерія, (2) галузі охорони здоров'я та біомедицини, (3) послуги та цифрова економіка та (4) рішення проблем міста та сталий розвиток [20, с. 22].

У табл. 1 представлено місце України у рейтингу ГІІ за період з 2015 по 2019 роки.

Таблиця 1

Місце України у рейтингу Глобального Інноваційного Індексу (ГІІ)

Рік	Усього країн у рейтингу	Global Innovation Index України	Innovation Input Sub-index	Innovation Output Sub-index
2015	141	64	84	47
2016	128	56	76	40
2017	127	50	77	40
2018	124	43	75	35
2019	129	47	82	36

Джерело: згруповано автором за [19]

Аналіз позицій України у Глобальному Індексі Інновацій свідчить про поступове підвищення інноваційності вітчизняної економіки. У 2019 році Україна серед країн з середнім рівнем доходів посіла 2 місце за Global Innovation Index, 9 місце за Input Sub-index і 1 місце за Output Sub-index, увійшовши до топ-10 цих країн (всього у цій групі було представлено 26 країн). Разом з тим у 2019 році спостерігалось зниження рейтингу на чотири позиції (з 43 місця у 2018 році до 47 місця у 2019 році), що потребує аналізу причин та коригування.

Аналогічна тенденція прослідковується і за Інноваційним індексом, що розраховується компанією Bloomberg для 60 найбільш інноваційних країн світу. Так, у 2019 році Україна посіла 53 місце, опустившись на 7 сходинок униз з 46 місця у попередньому році. При цьому найкращими показниками для нашої країни є ефективність вищої освіти (28 місце) та патентна активність (35 місце), що характеризують наявність потенціалу для розвитку. Проте найпроблемнішими показниками є обсяг витрат на дослідження та розробки у валовому внутрішньому продукті (54 місце), технологічні можливості (58 місце) та продуктивність праці (60 місце). До п'ятірки найбільш інноваційних країн світу за версією Bloomberg увійшли відповідно Південна Корея, Німеччина, Фінляндія, Швейцарія та Ізраїль [21].

За даними Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard, EIS), що аналізує показники науково-технічного розвитку країн Європи, зокрема країн ЄС, країн-кандидатів на вступ до ЄС та деяких інших країн, Україна у 2019 році охарактеризована як «скромний інноватор» (modest innovator). Очевидними перевагами інноваційного розвитку України є вигідне географічне розташування, ємність ринку, відкриття зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та відносно високий рівень людського потенціалу. Водночас проблемними напрямками залишаються комерціалізація інновацій і захист прав на інтелектуальну власність [18].

Разом з тим Державна служба статистики України повідомляє, що у 2018 році питома вага загального обсягу витрат на науково-дослідні роботи (НДР) у ВВП становила 0,47%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,17%. Водночас частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн Європейського Союзу у середньому становила 2,06%, зокрема у Швеції – 3,4%, Австрії – 3,16%, Данії – 3,05%, Німеччині – 3,02%, Фінляндії – 2,76%, Бельгії – 2,58%, Франції – 2,19%. Найменші показники у Румунії, Латвії, Мальти, Кіпру та Болгарії (від 0,5% до 0,75%) [5].

Наведені у таблиці 2 дані щодо загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств України підтверджують результати проаналізованих рейтингів, що свідчить про об’єктивність поданої в них інформації. На кінець 2018 року лише 16,4% промислових підприємств були інноваційно активними.

Таблиця 2

**Загальний обсяг витрат за напрямами інноваційної діяльності
промислових підприємств України за 2014 – 2018 рр.**

Роки	Частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств	Витрати на інновації	У тому числі за напрямами					
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
	%		млн грн					
2014	16,1	7 695,9	1 754,6	1 221,5	533,1	47,2	5 115,3	778,8
2015	17,3	13 813,7	2 039,5	1 834,1	205,4	84,9	11 141,3	548,0
2016	18,9	23 229,5	2 457,8	2 063,8	394,0	64,2	19 829,0	878,4
2017	16,2	9 117,5	2 169,8	1 941,3	228,5	21,8	5 898,8	1 027,1
2018	16,4	12 180,1	3 208,8	2 706,2	502,6	46,1	8 291,3	633,9

Джерело: за даними Державної служби статистики України [5]

Необхідно також зауважити, що дані таблиці 2 подано без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, а з 2015 року – дані лише по юридичних особах, які здійснювали промислову діяльність, із середньою кількістю працівників 50 осіб і більше. Отже, мікро- та малі промислові підприємства до результатів державних статистичних спостережень у цій сфері не потрапляють, що значно звужує можливості для аналізу реальної ситуації у сфері інноваційної діяльності.

Автори Т. В. Гринько та Г. В. Єрмакова звертають увагу, що ні методологічні роз'яснення органів статистики, ні інше законодавство України не містять визначення поняття «інноваційно активне підприємство». Отже, науковці пропонують для аналізу змісту цього поняття застосовувати комплексний підхід, що включатиме такі компоненти: формальний (за фактом виконання робіт, що відносяться до інноваційної діяльності); ресурсно-витратний (за величиною ресурсів у

вартісному вираженні, які організація використовує на всіх стадіях інноваційного процесу) та результативний (за виявленням та вартісною оцінкою можливих ефектів від інноваційної діяльності організації) [4, с. 63].

У цілому науковці та практики у сфері інновацій та інноваційної діяльності виділяють такі основні проблеми та обмеження інноваційного розвитку України на сучасному етапі:

– *інституційного характеру* – недоліки правового регулювання інноваційної діяльності, замкнутість та обмеженість міжгалузевих зв'язків, низький рівень розвитку інновацій та ділової інфраструктури, слабкий захист інтелектуальних прав, відсутність дієвої інноваційної політики держави, низька демократичність процесів, корупція, вплив наукових кадрів;

– *економічного характеру* – відсутність джерел фінансування нерезидентами та резидентами, високі економічні ризики, низька конкурентоспроможність інновацій на внутрішніх ринках, потенційна капіталоємність, відсутність податкового стимулювання інноваційної активності, високі витрати на розробку і впровадження інновацій при тривалому періоді їх окупності, складність визначення попиту на інновації;

– *організаційно-управлінського характеру* – недостатність сировинного, технічного та технологічного забезпечення, слабкий захист інтелектуальних прав, застарілі організаційні структури управління промисловими підприємствами, відсутність стимулів та низька мотивація до впровадження інновацій, відсутність персоналу належної кваліфікації;

– *інформаційно-комунікаційного характеру* – недостатність інформації про технології, інновації, джерела їх розробки, дифузії, можливі ринки збуту, проблеми захисту інформації, складність пошуку партнерів, обмежений доступ до швидкісного інтернету, недостатня інформаційна підтримка венчурної індустрії [1; 6; 7; 8; 17].

Успішне розв'язання зазначених проблем має стати підґрунтям для стрімкого економічного зростання держави та її подальшого сталого розвитку, отже, потребує системних наукових досліджень.

В умовах сучасної ринкової економіки сталий розвиток держави на пряму залежить від наявності та ефективного використання інноваційного потенціалу. Як свідчить аналіз складових різних міжнародних інноваційних рейтингів, Україна визнано має високий інноваційний потенціал, підтримка і розвиток якого залежить від правильно сформованої системи державного регулювання цієї сфери. Відтворення інноваційного циклу з застосуванням новітніх технологій, залучення і розширення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, дотримання соціальної спрямованості бізнесу можливе при розробці та впровадженні відповідного нормативно-правового забезпечення.

Законодавство у сфері інноваційної діяльності знаходиться у постійному розвитку, що має як свої переваги, так і недоліки. Наприклад, М. В. Скиба зазначає, що сьогодні сформована нормативно-правова база щодо державної інноваційної політики та регулювання інноваційної діяльності [16, с. 122]. Водночас М. А. Овчиннікова зауважує, що хоча нормативно-правова база у цій сфері у цілому сформована, проте вона відрізняється відсутністю єдиної концептуальної основи [9, с. 97]. Крім того, інші дослідники, що аналізували нормативно-правові акти у сфері інноваційної діяльності, наголошували на необхідності розробки і прийняття стратегії розвитку інноваційної діяльності [2; 10; 16], що відбулося лише у 2019 році.

Отже, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р було схвалено «Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» (далі – Стратегія) [14], що містить детальний аналіз поточного стану інноваційної діяльності в Україні, зокрема в порівнянні з зарубіжними країнами. Автори Стратегії акцентують

значну кількість окремих документів, що розроблялися і діють сьогодні, проте головним недоліком визначають відсутність системного крос-секторального нормативного акту. Вперше у Стратегії було описано структурні елементи національної інноваційної екосистеми, на покращення яких і спрямовано ухвалений нормативний акт.

На рис. 1 представлено структуру національної інноваційної екосистеми України відповідно до «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року». Стратегією визначено проблеми функціонування означеної інноваційної екосистеми в розрізі етапів інноваційного процесу, а саме: на етапах створення новацій, їх трансферу, впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства – стартапу, впровадження новацій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво. Крім проблем з фінансуванням, автори Стратегії виділяють проблеми відсутності необхідної інформації, комунікацій, недостатності фахівців, складності проведення оцінки вартості об’єктів права інтелектуальної власності, високий рівень податків тощо [14].

Перевагами Стратегії є глибокий аналіз проблем, з метою вирішення яких визначено конкретні напрями і способи, а також запропонована система оцінки ефективності реалізації Стратегії, що включає ряд індикаторів базового року, яким обрано 2017 рік. Водночас фінансове забезпечення реалізації Стратегії не має чітких характеристик, крім загального опису можливих джерел – коштів державного та місцевих бюджетів і коштів з інших джерел, зокрема залучених через механізм державно-приватного партнерства.

Рис. 1. Структура національної інноваційної екосистеми України

Джерело: складено автором за [14]

Необхідно зазначити, що поряд з Стратегією чинною залишається «Концепція розвитку національної інноваційної системи», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України ще у 2009 році [13]. Термін дії Концепції передбачений до 2025 року, тобто вона є діючою. Проте з прийняттям «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» потрібно вносити зміни і у Концепцію, яка містить опис складових національної інноваційної системи (у Стратегії – екосистема), що потребує узгодження цих двох нормативних документів.

Слід зазначити, що наприкінці 2018 року уряд погодив пропозицію щодо утворення Фонду розвитку інновацій, діяльність якого планується спрямувати на допомогу у комерціалізації вітчизняних інноваційних розробок та у випуску на внутрішній та зовнішній ринок нових технологій, товарів та послуг. Передбачається також надання фінансової, технічної та консультаційної допомоги стартапам на ранній стадії їх розвитку, активна робота над залученням приватних партнерів та інвесторів для розвитку вітчизняного бізнесу [15].

Позитивним є також затвердження у 2018 році Кабінетом Міністрів України «Критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб’єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність» [12]. Зазначені критерії спрямовані на забезпечення справедливого розподілу державної допомоги між суб’єктами господарювання з метою сприяння розвитку у сфері наукових досліджень, технічного розвитку та інноваційної діяльності. Нормативний документ містить повний перелік витрат, що можуть бути відшкодовані суб’єктам господарювання, характеристику суб’єктів господарювання, які можуть претендувати на відшкодування відповідних витрат, а також норми максимального розміру державної допомоги за класифікацією витрат та розподілом для суб’єктів малого, середнього та великого підприємства. Зауважимо, що ці норми застосовуються з використанням норм

Господарського кодексу України [3], а не вимог Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [11] в частині поділу підприємств на мікро-, малі, середні та великі.

Висновки. Дослідження особливостей інноваційної діяльності вітчизняних підприємств доводить багатоаспектність проблем, що потребують швидкого розв’язання для підвищення інноваційної активності суб’єктів господарювання. Вагомим чинником, що стримує розвиток інноваційної діяльності, є розгалуженість та стрімкий розвиток вітчизняної нормативно-правової бази у сфері інновацій, що актуалізує необхідність подальшого проведення її систематизації, приведення у відповідність термінів, очищення від застарілих норм.

Література

1. Бабич В. Д. Оцінка стану інвестиційно-інноваційних процесів в Україні // Соціальна економіка. 2017. № 2 (52). С. 5–11.
2. Білик В. В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності // Економіка та суспільство. 2017. Вип. 10. С. 172–176.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 15.10.2019).
4. Гринько Т. В., Єрмакова Г. В. Сутність інноваційної активності підприємства та її оцінка // Бізнес Інформ. 2011. № 11. С. 62–64.
5. Економічна статистика / Наука, технології та інновації // Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2019).
6. Захарченков А. С. Проблемы инновационного развития промышленных предприятий в Украине и формирование стратегий инновационных преобразований // Бізнес Інформ. 2012. № 2. С. 57–61.

7. Костецький В. Вплив інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на інноваційний розвиток економіки держави // Світ фінансів. 2019. № 1(58). С. 132–144.
8. Носовець О. І., Волощук Л. О. Проблематика здійснення інноваційної діяльності вітчизняними економічними суб'єктами в умовах чинного законодавства // Бізнес Інформ. 2017. № 7. С. 64–70.
9. Овчиннікова М. А. Аналіз проблем інноваційно-інвестиційного законодавства України // Бізнес Інформ. 2012. № 12. С. 96–104.
10. Олійник О. С. Особливості регулювання інноваційної діяльності в сучасний період // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 33. С. 130–139.
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 15.10.2019).
12. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність: постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.10.2019).
13. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 680-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> (дата звернення: 15.10.2019).
14. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення: 15.10.2019).

15. Про утворення Фонду розвитку інновацій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 895-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2018-%D1%80> (дата звернення: 15.10.2019).
16. Скиба М. В. Теоретичні аспекти державного регулювання інноваційної діяльності: сутність, мета та засоби // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 15, Ч. 2. С. 121–124.
17. Чижов С. В. Проблеми інноваційного розвитку промисловості в Україні // Бізнес Інформ. 2014. № 10. С. 133–137.
18. European Innovation Scoreboard 2019: веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/35916> (дата звернення 15.10.2019).
19. Global Innovation Index: веб-сайт. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/home> (дата звернення 15.10.2019).
20. Global Innovation Index 2019 Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2019. 451 p.
21. These are the world’s most innovative countries // Bloomberg : веб-сайт. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds> (дата звернення: 15.10.2019).